

Rudolf Steiner's 'einheitliche Konstituierung' en het 'Voorstel voor een nieuwe constitutie voor de Algemene Antroposofische Vereniging' van 18 april 2026

Susan van Kempen en Ro Naastepad*

30 september 2026

“Wij willen hier de kracht ontwikkelen, om impulsen uit de geestelijke wereld te volgen.
Daarom heb ik in deze avondvoordrachten tijdens deze Kerstconferentie gesproken over
verschillende impulsen in de historische ontwikkeling, opdat de harten zich kunnen openen voor
het opnemen van geestelijke impulsen, die eerst zullen moeten binnenstromen in de aardse wereld,
die niet uit de aardse wereld zelf genomen moeten worden.
Want alles wat tot nu toe de aardse wereld in de ware zin van het woord heeft gedragen,
is uit de geestelijke wereld ontsprongen.
En willen wij voor de aardse wereld iets vruchtbaars tot stand brengen,
dan moeten de impulsen daarvoor uit de geestelijke wereld worden gehaald.”¹

Inleiding

In de discussie over een nieuwe constitutie voor de Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft** missen wij aandacht voor de wereldhistorische betekenis van de Anthroposophische Gesellschaft, inclusief de door Rudolf Steiner ontworpen “einheitlichen Konstituierung”² en haar geesteswetenschappelijke onderbouwing.

Het ‘Voorstel voor een nieuwe constitutie voor de Algemene Antroposofische Vereniging’ (‘Vorschlag zur Neu-Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft’) van het Konvent³ (van 18 april 2026) maakt niet duidelijk welke actuele of verwachte toekomstige problemen een zo drastische ‘Neu-Konstitution’ nodig maken, en in welk(e) opzicht(en) de constitutie die Rudolf Steiner de Anthroposophische Gesellschaft in 1923, 1924 en 1925 voor

* E-mail: <konstituieren@proton.me>. Dit artikel is een vertaling (door de auteurs) van: Susan van Kempen en Ro Naastepad (31 augustus 2026) ‘Rudolf Steiner's „einheitliche Konstituierung“ und der ‚Vorschlag zur Neu-Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft‘ vom 18. April 2026’, verschenen in: *Ein Nachrichtenblatt*, 16. Jg., Sondernummer 17. September 2026, pp. 35–52. De auteurs danken de leden van een constitutie-werkgroep voor hun behulpzame op- en aanmerkingen t.a.v. eerdere versies van deze bijdrage. Voor de uiteindelijke tekst in deze bijdrage zijn vanzelfsprekend uitsluitend de beide auteurs verantwoordelijk.

1 ‘Das richtige Hineinkommen in die geistige Welt. Die uns auferlegte Verantwortung. Vortrag und Abschiedsworte von Rudolf Steiner am 1. Januar 1924, 8 Uhr 30 abends’ in: Rudolf Steiner (1994) *Die Weihnachtstagung zur Begründung der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft 1923/24* (GA 260), S. 271–272.

** Ter onderscheiding van de Anthroposophische Gesellschaft van de Kerstconferentie 1923/24 (de mensengemeenschap) en de (juridische, exoterische) Verein met de naam ‘Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft’ (opgericht in 1925) gebruiken wij de duitse termen Gesellschaft en Verein.

2 ‘Dritte ausserordentliche Generalversammlung des Vereins des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft’, 29. Juni 1924, in: Rudolf Steiner (1987) *Die Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft und der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* (GA 260a), S. 501.

3 Das ‘Konvent zur Erarbeitung von Lösungsvorschlägen der Konstitutionsfrage und Neugestaltung der (Allgemeinen) Anthroposophischen Gesellschaft’, gegründet auf der AAG Generalversammlung vom 4. – 6. April 2025 (siehe Antrag Nr. 7a bei der Generalversammlung 2025).

de toekomst gegeven heeft niet zou voldoen. Ook missen wij een geesteswetenschappelijke onderbouwing van het voorstel.

In de tekst bij de motie (Antrag 7a) waardoor het Konvent is opgericht, en in de Begründung van deze motie worden *wel* enkele redenen genoemd waarom een nieuwe constitutie nodig zou zijn.⁴ Hoewel beide teksten een jaar ouder zijn dan het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution’, baseren wij ons in het volgende wat betreft het Konvent op deze teksten, aangezien zij voor zover ons bekend tot op heden niet herroepen zijn.

Een nieuwe constitutie zou nodig zijn zur “Lösung der Konstitutionsproblematik”.⁵ De Konstitutionsproblematik wordt als volgt omschreven:

“Omdat het nog onvoltooide vormingsproces na de dood van Rudolf Steiner niet voortgezet werd, bevinden wij ons vandaag de dag, terwijl leden daar lange tijd niet van op de hoogte waren, in het rechtslichaam van de geheel anders geconcipieerde voormalige ‘Bauverein’. Ten gevolge daarvan domineert het ‘verenigings-achtige’ onze bijeenkomsten. Na 100 jaar is de tijd gekomen om dit te genezen.”⁶

Het vóór Rudolf Steiners dood “onvoltooide vormingsproces” zou ons in het rechtslichaam van de voormalige ‘Bauverein’ hebben geplaatst, en als “het verenigingsmatige” onze vergaderingen domineert, dan zou dat een gevolg zijn daarvan. In welk opzicht het proces onvoltooid was, en wat het ‘verenigingsmatige’ inhoudt wordt niet nader omschreven. Het ‘verenigingsmatige’ heeft vermoedelijk te maken met kenmerken van de rechtsvorm van de gebruikelijke vereniging (die bestaat uit leden en een bestuur, en waarin het hoogste orgaan de Algemene Ledenvergadering is, die het bestuur kiest en besluiten neemt met meerderheid van stemmen van de aanwezige leden).

Een nieuwe constitutie zou bovendien nodig zijn om de “eisen van de huidige en toekomstige tijd in een kosmopolitische Vereniging”⁷ het hoofd te kunnen bieden; het zou erom gaan, dat de statuten van de Kerstconferentie 1923/24 „in het kader van de herinrichting met de nodige aanpassingen weer volledige, ook juridische geldigheid verkrijgen”, en om de statuten “waar nodig aan de eisen van de moderne, kosmopolitische wereldvereniging aan te passen”.⁸

Naast de motieven voor Neu-Konstitution genoemd in de tekst van Antrag 7a en de daarbij gegeven Begründung, klinken binnen de Vereniging ook andere geluiden. Bijvoorbeeld, dat een oplossing gevonden moet worden voor het beheer van het Goetheanum als gebouw en van

4 Siehe Antrag Nr. 7a und die dazu angeführte ‚Begründung‘ mit dem Titel: ‘Gründungsimpuls und Neugestaltung. Welche Form braucht die Anthroposophische Gesellschaft in ihrem zweiten Jahrhundert?’ in: ‘Ordentliche Generalversammlung 2025, 4. April – 6. April 2025 im Goetheanum. Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft. Sind wir den Herausforderungen der Zeit gewachsen?’

5 Begründung bij Antrag 7a, p. 18.

6 Begründung bij Antrag 7a, p. 19.

7 Siehe die ”zu berücksichtigende Gesichtspunkte” im Text zu Antrag 7a, p. 18.

8 Begründung bij Antrag 7a, p. 19.

het vermogen van de Anthroposophische Gesellschaft. Daarbij gaat het niet alleen om het verwerven van middelen voor het noodzakelijke onderhoud⁹, maar ook om de nodige financiële, juridische en technische deskundigheid. Uit het Schatzmeisterbericht 2025 blijkt bovendien de afhankelijkheid van de Anthroposophische Gesellschaft, en met name van de Freie Hochschule für Geisteswissenschaft, van inkomsten uit legaten. Wat betekent het voor de Gesellschaft en de Hogeschool wanneer, zoals wordt verwacht, de inkomsten uit legaten de komende jaren beduidend zullen afnemen? Vormt de niet zo rooskleurige financiële toestand van de Anthroposophische Gesellschaft ook een aanleiding tot de voorgestelde Neu-Konstitution?

Meer in het algemeen wordt beweerd dat een impuls ‘na 100 jaar vernieuwd moet worden’ en dat Rudolf Steiner dit gezegd zou hebben. Maar wat heeft Rudolf Steiner dan precies gezegd?

Volgens de Begründung is het nu, na 100 jaar, tijd voor “Heilung” van het “Konstitutions-geschehen”.¹⁰ Honderd jaar vóór de Generalversammlung van april 2025 was het 1925. In dat jaar ontwierp Rudolf Steiner op 8 februari een *Verein* met de naam ‘Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft’, die op 3 maart 1925 in het Handelsregister werd ingeschreven – hierna ook ‘Verein AAG’ genoemd.

Omdat wij (auteurs van dit stuk) niet konden geloven dat Rudolf Steiner de Anthroposophische Gesellschaft een *Verein AAG* gegeven zou hebben die zo serieuze (juridische, organisatorische, financieel-economische) mankementen vertoont, besloten wij om de *Verein* met de naam ‘Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft’ zoals Rudolf Steiner deze heeft ontworpen te onderzoeken, in de hoop daardoor zowel de constitutie die Rudolf Steiner gegeven heeft als de huidige voorstellen voor Neu-Konstitution beter te kunnen begrijpen. Onze onderzoeksvragen waren:

1. Kunnen wij op basis van Rudolf Steiners ontwerpen van de Verein AAG van 29 juni 1924, 3 augustus 1924, en 8 februari 1925 (zoals gepubliceerd in GA 260a) concluderen dat:
 - a. wij door de oprichting van de Verein AAG op 8 februari 1925 (en de inschrijving daarvan in het Handelsregister op 3 maart 1925) in het rechtslichaam van de ‘ehemaligen Bauverein’ zijn geplaatst;
 - b. de statuten van de Verein AAG van 8 februari 1925 (ingeschreven op 3 maart 1925) leiden tot het domineren van het ‘Vereinsmäßige’ in onze vergaderingen;
 - c. deze Verein AAG geen adequate voorziening bood voor het beheer van de gebouwen en het vermogen van de Anthroposophische Gesellschaft;

9 Laut Betriebskostenrechnung 2025 belief sich die Aufwand der Goetheanum Bauadministration (in CHF) im Jahr 2024 auf 4.578.000, und im Jahr 2025 auf 4.224.000. Bei einem Ertrag von 1.342.000 bzw. 1.239.000 betrug das Defizit 3.236.000 in 2024 und 2.985.000 in 2025. (Siehe Jahresbericht 2025/26, S. 42.)

10 Begründung bij Antrag 7a, p. 19.

- d. deze ontwerpen, en de daaraan gerelateerde door Rudolf Steiner verrichte financieel-economische handelingen, onvoldoende richtlijnen bieden voor een financieel-economisch gezonde Anthroposophische Gesellschaft?
2. Biedt de door het Konvent voorgestelde 'Neu-Konstitution' een oplossing voor
 - a. het domineren van het 'Vereinsmäßige' in onze vergaderingen,
 - b. het beheer van de gebouwen en het vermogen van de Anthroposophische Gesellschaft, en
 - c. de (structurele) financiële tekorten van de Anthroposophische Gesellschaft?
 3. Wanneer wordt gesteld dat een impuls 'na 100 jaar vernieuwd moet worden', en dat Neu-Konstitution nodig is om de "Anforderungen der Gegenwart und Zukunft in einer kosmopolitischen Gesellschaft"¹¹ het hoofd te kunnen bieden, dan wordt daarmee de indruk gewekt dat de constitutie die Rudolf Steiner ons gegeven heeft in de huidige tijd niet voldoet. Onze derde onderzoeksvraag is: Stelt de constitutie die Rudolf Steiner ons op de Kerstconferentie van 1923/24 en in 1924/25 gegeven heeft leden van de Anthroposophische Gesellschaft ook in onze tijd ('na 100 jaar') in staat om het hoofd te bieden aan de problemen en opgaven van de huidige en toekomstige tijd?

Bij onze studie van de Verein AAG hebben wij uitsluitend de ontwerpen van 29 juni 1924, 3 augustus 1924 en 8 februari 1925 beschouwd, en de daaraan gerelateerde financieel-economische handelingen van Rudolf Steiner. Wij hebben geprobeerd om de intentie achter de ontwerpen te begrijpen, ook waar het onmogelijk bleek, deze op de oorspronkelijk voorziene wijze te realiseren. Onze bevindingen betreffen niet de veranderingen die na het overlijden van Rudolf Steiner aan de Verein AAG zijn aangebracht. Hieronder bespreken wij de antwoorden die wij tot dusverre vonden op bovenstaande drie vragen.

11 Zie de "zu berücksichtigende Gesichtspunkte" in de tekst bij Antrag 7a, p. 18.

1. De Verein AAG ontworpen door Rudolf Steiner

Een korte toelichting is wellicht behulpzaam ter inleiding. De Verein AAG maakt deel uit van een meer omvattende constitutie. De constitutie die Rudolf Steiner gegeven heeft omvat in zijn geheel:

- de statuten van de Anthroposophische Gesellschaft van de Kerstconferentie 1923/24¹² (hierna ook ‘Weihnachtstagungsstatuten’ genoemd),
- de constitutie van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap,¹³
- de statuten van de *Verein* met de naam ‘Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft’.

De *Verein* met de naam ‘Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft’ is stapsgewijs ontworpen. De ontwerpen van 29 juni 1924, 3 augustus 1924 en 8 februari 1925 van deze Verein AAG vloeien voort uit de statuten van de *Anthroposophische Gesellschaft* van de Kerstconferentie 1923/24.

Reeds tijdens de Kerstconferentie verklaarde Rudolf Steiner dat de oprichting van de Anthroposophische Gesellschaft betekende dat er een nieuwe relatie zou moeten ontstaan tussen de Anthroposophische Gesellschaft en andere verenigingen die de antroposofische zaak dienen.¹⁴ Een daarvan was de *Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* (de voormalige Johannesbau-Verein¹⁵) – hierna ook aangeduid met Verein GFHG.

De ontwerpen voor de Verein AAG zijn gepresenteerd en besproken op de derde buitengewone algemene vergadering van de *Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* van 29 juni 1924, tijdens een bespreking in kleine kring op 3 augustus 1924, waarover niet veel bekend is, en op de vierde buitengewone algemene vergadering van de *Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* van 8 februari 1925.

Aan het begin van de buitengewone algemene vergadering van de Verein GFHG van 29 juni 1924 verklaarde Rudolf Steiner dat het erom ging,

“dat we datgene behandelen, wat voor de vormgeving van de ‘Verein des Goetheanum’ noodzakelijk is geworden door de Kerstconferentie van afgelopen jaar hier aan het Goetheanum in Dornach”¹⁶

12 Rudolf Steiner (1994) *Die Weihnachtstagung zur Begründung der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft 1923/24* (GA 260).

13 Zie: ‘Konstitution der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft. Ihre Gliederung in Sektionen’, in: Rudolf Steiner (1987) *Die Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft und der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* (GA 260a), Teil II, pp. 127–128.

14 Rudolf Steiner, 27. Dezember 1923, GA 260, S. 110.

15 De *Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* is de opvolger van de Johannesbau-Verein (die in 1911 in München was opgericht als rechtspersoon voor de Johannesbau, en in 1913 werd ingeschreven in Dornach). In 1918 werd de Johannesbau-Verein in Dornach omgedoopt tot *Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft*.

16 ‘Dritte ausserordentliche Generalversammlung des Vereins des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft’, 29. Juni 1924, in: Rudolf Steiner (1987) *Die Konstitution der Allgemeinen*

Het ging erom, een “einheitliche Konstituierung”¹⁷ (een ‘eenheid-vormende constituering’) tot stand te brengen en ervoor te zorgen, dat het geheel vanuit de antroposofische beweging geleid zou kunnen worden:

“Deze Kerstconferentie, mijn lieve vrienden, zou alleszins een nieuwe stroom in de hele antroposofische beweging moeten brengen. Bovenal zou bij deze nieuwe stroom vermeden moeten worden dat de dingen bij ons uit elkaar streven, en het zou moeten worden bewerkstelligd, dat de dingen in de toekomst *einheitlich* [‘op een eenheid-vormende wijze’] *werkelijk ook vanuit de antroposofische beweging geleid worden.*”¹⁸

Om dit mogelijk te maken droeg Emil Grosheintz, die Rudolf Steiner het grondstuk had geschonken waarop het Goetheanum is gebouwd, tevens voorzitter van de *Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft*, op 29 juni 1924 het voorzitterschap van de Verein GFHG over aan Rudolf Steiner. Het bestuur van de Verein GFHG was die ochtend afgetreden, en de Verein GFHG werd overgedragen aan Rudolf Steiner als voorzitter van de Anthroposophische Gesellschaft. Het offer van Emil Grosheintz en de overige leden van het bestuur van de Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft was een van de stappen in de richting van een ‘einheitliche Konstituierung’, en maakte mogelijk dat de Verein GFHG een onderafdeling zou worden van een vervolgens op te richten *Verein AAG*. Dit is wat door het gebeuren op de Kerstconferentie 1923/24 voor de Verein GFHG noodzakelijk geworden was!

Op deze vergadering van 29 juni 1924 verklaarde Rudolf Steiner dat de geest van de Kerstconferentie 1923/24 noodzakelijk maakte, dat de Anthroposophische Gesellschaft van de Kerstconferentie als *Verein* zou worden ingeschreven in het Handelsregister:

“Dan zal het nodig zijn, dat vanuit de gehele geest van de *Anthroposophische Gesellschaft*, zoals zij nu bestaat, deze Anthroposophische Gesellschaft als de eigenlijke, in het handelsregister ingeschreven *Verein* fungeert, dus naar buiten toe die instelling is, die alles hier in Dornach te vertegenwoordigen heeft. Het zal dus nodig zijn dat daar zal bestaan, de Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft als in het handelsregister ingeschreven *Verein.*”¹⁹

Een *Verein AAG* was nodig om het de Anthroposophische *Gesellschaft* mogelijk te maken om zich met partijen in de buitenwereld uiteen te zetten. Op grond van de hierboven aangehaalde uitspraak gaan wij ervan uit dat het ging om een *Verein Allgemeine Anthroposophische*

Anthroposophischen Gesellschaft und der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft (GA 260a), S. 501 (Hervorhebung zugefügt).

17 ‘Dritte ausserordentliche Generalversammlung des Vereins des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft’, 29. Juni 1924, in: Rudolf Steiner (1987) *Die Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft und der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* (GA 260a), S. 501.

18 Rudolf Steiner, 29. Juni 1924, GA 260a, S. 501 (Hervorhebung zugefügt).

19 Rudolf Steiner, 29. Juni 1924, GA 260a, S. 503.

Gesellschaft met de (esoterische, geestelijke) statuten van de Anthroposophische *Gesellschaft* van de Kerstconferentie 1923/24.

Om een ‘einheitliche Konstituierung’ mogelijk te maken zou de Verein AAG vier onderafdelingen krijgen: de ‘Anthroposophische Gesellschaft im engeren Sinne’, de Philosophisch-Anthroposophische Verlag, de Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft, en het Klinisch-Therapeutische Institut. Rudolf Steiner spreekt op 29 juni 1924 van vier “Strömungen”.²⁰

a. De Verein AAG en het vraagstuk van de ‘Bauverein’

Het doel van de buitengewone algemene ledenvergadering van de Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft van 29 juni 1924 was om de statuten van de Verein GFHG zodanig te vernieuwen, dat de Verein GFHG een onderafdeling van de op te richten Verein AAG zou kunnen worden. Een belangrijke verandering was dat het bestuur van de Verein GFHG nu gevormd zou worden door de Vorstand van de Anthroposophische Gesellschaft samen met leden van de Verein GFHG (die deskundigheid inbrachten ten aanzien van financiële, juridische en technische aspecten van de Goetheanumbouw). Het ontwerp van de nieuwe statuten van de Verein GFHG van 29 juni 1924 maakt duidelijk dat de *Verein des Goetheanum der freien Hochschule für Geisteswissenschaft* een onderafdeling van de nog op te richten Verein AAG zou worden.

Een Verein AAG zoals deze op 29 juni 1924 bedoeld was – met de (esoterische, geestelijke) statuten van de Anthroposophische *Gesellschaft* van de Kerstconferentie 1923/24, zoals Rudolf Steiner had aangegeven²¹ – kwam echter niet tot stand, omdat het (Zwitserse) verenigingsrecht de statuten van de Anthroposophische Gesellschaft niet kon opnemen, en Rudolf Steiner niet bereid was de statuten van de Kerstconferentie 1923/24 aan te passen.²²

Daarom volgde op 3 augustus 1924 een nieuw statutenontwerp, ditmaal voor een nieuw op te richten *Verein* met de naam Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft, met een bestuur “dat identiek is aan het bestuur aan het Goetheanum”.²³ Deze *Verein* zou niet de statuten van de Weihnachtstagung krijgen, maar wel vier “afdelingen” (de onderafdelingen worden nu afdelingen genoemd); de *Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für*

20 Rudolf Steiner, 29. Juni 1924, GA 260a, S. 504. Voor meer uitleg, zie Susan van Kempen en Ro Naastepad (2026) ‘Eenheid-vormende constituerende: de nieuwe Christelijke mysteriën in Rudolf Steiners ontwerp van de constitutie van de Algemene Antroposofische Vereniging’.

21 Zie de eerder geciteerde uitspraak van Rudolf Steiner over de Anthroposophische Gesellschaft van de Kerstconferentie, die als de ‘eigentlich eingetragene, handelsregisterlich eingetragene Verein’ zou gaan functioneren (29. Juni 1924, GA 260a, S. 501).

22 Voor nadere uitleg en literatuurverwijzingen, zie: Susan van Kempen en Ro Naastepad (2026) ‘Eenheid-vormende constituerende: de nieuwe Christelijke mysteriën in Rudolf Steiners ontwerp van de constitutie van de Algemene Antroposofische Vereniging’.

23 ‘Satzungen vom 3. August 1924’, in: Rudolf Steiner (1987) *Die Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft und der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* (GA 260a), pp. 548–549.

Geisteswissenschaft wordt nu genoemd als tweede afdeling. Ook deze Verein AAG werd niet geregistreerd, om redenen die tot op heden niet duidelijk zijn, aangezien “over het verloop en eventuele besluiten van deze vergadering geen documenten beschikbaar zijn; ook in het Handelsregister zijn geen vermeldingen te vinden.”²⁴

Op 8 februari 1925 volgde tot slot een volledig uitgewerkt ontwerp voor een Verein met de naam Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft, met statuten die meer lijken op de gebruikelijke verenigingsstatuten, maar met als onderscheidend kenmerk de vier onderafdelingen, die op 8 februari 1925 de ‘Administration der Anthroposophische Gesellschaft’, de Philosophisch-Anthroposophische Verlag, de Administration des Goetheanum-Baues, en het Klinisch-Therapeutische Institut in Arlesheim worden genoemd.²⁵

Deze Verein AAG werd op 8 februari opgericht en op 3 maart 1925 in het Handelsregister ingeschreven.²⁶ Dit laatste gebeurde door uit te gaan van de statuten van de destijds nog in het Handelsregister ingeschreven Verein GFHG, en deze om te vormen tot statuten die geschikt waren voor de Verein AAG.

Deze omvorming van de Verein GFHG tot Verein AAG heeft tot veel verwarring geleid. Is de Verein AAG op 3 maart 1925 in het rechtslichaam van de Verein GFHG (de ‘ehemaligen Bauverein’) geplaatst? Nee, het was omgekeerd.

De Verein AAG werd in het leven geroepen door verandering van de naam en omvorming van de statuten van de Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft. Daarmee hield de Verein GFHG op te bestaan als zelfstandige Verein. De opgave van de Verein GFHG werd overgenomen door de ‘Administration des Goetheanum-Baues’, die als onderafdeling in het rechtslichaam van de nieuwe Verein AAG werd opgenomen.

Wezenlijk is, dat de op 8 februari 1925 opgerichte of gevormde Verein AAG vier onderafdelingen kreeg, die daardoor ‘einheitlich’ – harmonisch, autonoom, als eenheid in

24 Siehe: ‘Die konstitutionellen Auswirkungen von Rudolf Steiners Weihnachtstagungs-Entschluß’, GA 260a, S. 20. Es wird zwar behauptet, dass die Registrierung nicht stattfinden konnte, weil große Abgaben gezahlt werden mussten, wenn die Rechte am Eigentum des Goetheanum vom Verein GFHG auf den neuen Verein AAG übertragen wurden. Es ist aber schwer vorstellbar, dass Rudolf Steiner dieses Problem nicht vorausgesehen hätte. War eine Eigentumsübertragung erforderlich? Könnte der Verein GFHG nicht – einschließlich seines Eigentums – zu einer Abteilung des Vereins AAG werden?

25 ‘Vierte ausserordentliche Generalversammlung des Vereins des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft’, 8. Februar 1925, in: Rudolf Steiner (1987) *Die Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft und der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* (GA 260a), pp. 559–566.

26 „Am 3. März 1925 erfolgte die Eintragung in das Handelsregister und am 7. und 11. März die Publikation im «Schweizerischen Handelsamtsblatt».“ Siehe: ‘Die konstitutionellen Auswirkungen von Rudolf Steiners Weihnachtstagungs-Entschluß’ in: Rudolf Steiner (1987) *Die Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft und der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* (GA 260a), S. 22. Siehe auch ‘Publikation im Schweizerischen Handelsamtsblatt’ in: *Dokumente 1924/25*, Beilage zu GA 260a, S. 60.

vierheid – zouden kunnen samenwerken, geleid door de geest die spreekt door de statuten van Kerstconferentie 1923/24.

b. Overwinning van het ‘Vereinsmäßige’ in de Verein AAG van 8 februari 1925

Voor zover het ‘Vereinsmäßige’ onze vergaderingen domineert, ligt de oorzaak daarvan dan in de Verein AAG van 8 februari 1925? De statuten van de Verein AAG die Rudolf Steiner ons op 8 februari 1925 gegeven heeft (die werden ingeschreven op 3 maart 1925) zijn ons inziens zo ontworpen, dat het ‘verenigingsmatige’ daarin op verschillende wijzen wordt overwonnen.

Wanneer we allereerst de relatie tussen de drie bereiken van de Anthroposophische Gesellschaft, de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap, en de Verein AAG beschouwen, dan zien we dat de statuten van de Verein AAG de leden van de Anthroposophische Gesellschaft en van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap volledig vrij laten om de doelen en opgaven, zoals beschreven in de statuten van de Kerstconferentie, te vervullen. (Hierop komen we later nog terug.)

Binnen de Verein AAG zelf wordt het ‘Vereinsmäßige’ overwonnen door haar vierledige structuur, waarin we de drieledige en vierledige mens kunnen herkennen, die uit vrije wil de doelen en opgaven van de Anthroposophische Gesellschaft dient. De vierledige structuur van de Verein AAG stelt leden in staat om binnen de Verein AAG uit vrije wil «*einheitlich*» samen te werken.

Naar wij begrijpen reflecteert de structuur van de Verein AAG van 8 februari 1925 een van de belangrijkste geesteswetenschappelijke onderzoeksresultaten van Rudolf Steiner, waarnaar hij verwees bij de grondsteenlegging op 25 december 1923 – zijn ontdekking van de drieledigheid van het fysieke lichaam van de mens: het stofwisselings-ledematen systeem, het hart-longsysteem, en het hoofd-denk systeem, en de daarmee samenhangende drie zielekrachten: willen, voelen en denken. Op deze drieledigheid is de Anthroposophische Gesellschaft gegrondvest, en we vinden haar terug in de drie oefeningen van de grondsteenpreuk: het Geist-Erinnern, Geist-Besinnen, en Geist-Erschauen.²⁷

Deze drieledigheid kunnen we ook ontdekken in het ontwerp van de Verein AAG. Als Rudolf Steiner op 29 juni 1924 de vier onderafdelingen noemt, dan zegt hij dat hij ze opnoemt in historische volgorde: de Anthroposophische Gesellschaft, de Philosophisch-Anthroposophische Verlag, de Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft, en het Klinisch-Therapeutische Institut. Een historische volgorde – die wellicht begrepen kan worden vanuit het drieledige mensbeeld.

Want als geesteswetenschappelijke inhoud door Rudolf Steiner op aarde wordt gebracht en de Anthroposophische Gesellschaft wordt opgericht, willen steeds meer mensen van deze inhoud

²⁷ Voor meer uitleg, zie het eerder genoemde manuscript van Susan van Kempen en Ro Naastepad (2026).

kennis nemen. De inhoud wordt op schrift gesteld en de uitgeverij ziet het leven. Vervolgens ontstaat ook behoefte aan een plek voor de verdere ontwikkeling van de geesteswetenschap: het Goetheanum; een vereniging ter ondersteuning van de bouw wordt opgericht. En mensen die de antroposofie vertegenwoordigen verwerklijken antroposofie in de wereld. De geneeskunst neemt daarbij een bijzondere plaats in:

“De geneeskunst stond van oudsher in innige geestelijke samenhang met de centrale opgaven van het inzicht in de mens. Antroposofie zal haar levenskracht daardoor aantonen, dat zij deze samenhang weer tot stand brengt. In het Klinisch-Therapeutisch Instituut van dr. Ita Wegman is een toonbeeld van dit streven en zijn praktische uitwerking tot stand gebracht.”²⁸

Drie zielekrachten, denken, voelen en willen, vertegenwoordigd door de uitgeverij, de Verein GFHG en de kliniek – geestelijk verenigd door de ideale mens, die zijn zielekrachten zuivert en harmonisch verenigt als hij de geestelijke weg beschreven in de grondsteenspreuk gaat.

In de Verein AAG van 8 februari 1925 kunnen we deze drieledigheid van de mens, de drie zielekrachten, gezuiverd en harmonisch verenigd in en door de ideale mens, herkennen. Hoe helpt deze vierledigheid om het ‘Vereinsmäßige’, het juridische, wetmatige te overwinnen?

In zijn voordrachten over het sociale leven legt Rudolf Steiner uit dat in onze tijd, in het bijzonder in het westen, het juridische denken, het denken in termen van wetten en regels, het Romeinse rechtsdenken overwonnen moet worden. Dit denken is passend in de oudtestamentische tijd, maar in onze tijd moet “das Gespenst des Romanismus”²⁹, dat een “Jahve-Denken”³⁰ is, overwonnen worden. Het wordt overwonnen doordat in plaats van de wet, de mens als mens, uit vrije wil de verbinding tussen zijn drie geledingen, en in het sociale de verbinding tussen de drie sociale geledingen, tot stand brengt. Dit betekent,

“[...] dat we inzien, dat alleen dat heilzaam kan zijn, wat uit het vrije besluit van de vrije mensenziel voortkomt; dat waartoe de mens vanuit zichzelf besluit, waartoe de mens komt door de overwegingen van zijn denken, door de overwegingen van zijn hart, en bovenal door inzicht. Daarop komt het aan.”³¹

In plaats van het “oudtestamentische, nog niet doorchristelijkte denken”³² treedt de mens zelf, die zichzelf leert kennen naar geest, ziel en lichaam, en vanuit dit inzicht zijn zielekrachten harmoniseert. Deze harmonisering is echter alleen mogelijk wanneer de drie zielekrachten

28 Rudolf Steiner, *Nachrichtenblatt*, 27. Januar 1924, in: GA 260a, S. 110.

29 ” ... das Gespenst des alten römischen Reiches ... das Gespenst des Romanismus ... Das ist ein Produkt ganz und gar noch der lateinischen Denkweise der vierten nachatlantischen Kultur. Das ist nichts, was lebt, das ist etwas, was spukt wie das Gespenst eines Verstorbenen” (Rudolf Steiner (1990) *Die soziale Grundforderung unserer Zeit. In geänderter Zeittage* (GA 186), 29. November 1918, S. 19).

30 Rudolf Steiner, 29. November 1918, GA 186, S. 28.

31 Rudolf Steiner, 29. November 1918, GA 186, S. 22.

32 Rudolf Steiner, 29. November 1918, GA 186, S. 26.

kunnen werken op een wijze die bij hen past. In zijn uiteenzettingen over de driedelige mens en het driedelige sociale organisme benadrukt Rudolf Steiner dat harmonische samenwerking tussen de drie geledingen mogelijk is dankzij hun relatieve zelfstandigheid.

Zoals de drie geledingen van de mens en van het sociale organisme relatief zelfstandig zijn, zijn de Philosophisch-Anthroposophische Verlag, de Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft (later: de Administration des Goetheanum-Baues), en het Klinisch-Therapeutische Institut binnen de Verein AAG ook relatief zelfstandig. Over aangelegenheden van de onderafdelingen wordt beslist door leden die werkzaam zijn binnen de betreffende onderafdeling, in dienst van het hogere doel van de Anthroposophische Gesellschaft. De drie onderafdelingen zullen harmonisch kunnen samenwerken wanneer degenen die daarbinnen werkzaam zijn de geestesweg gaan die beschreven wordt in de grondsteenspreuk, en handelen vanuit het gezamenlijke hogere doel.

De statuten van de Verein AAG van 8 februari 1925 kennen de leden van deze Verein stemrecht toe in de Algemene Ledenvergadering van de Verein. Dit betekent ons inziens niet dat daardoor het ‘verenigingsmatige’ de vergaderingen zal domineren. Naar wij begrijpen geldt dit stemrecht bijvoorbeeld de hoogte van de ledenbijdragen, de verkiezing van de twee Rechnungsrevisoren, en de verkiezing van de Vorstand (die wordt gevormd binnen de Anthroposophische Gesellschaft³³; de Vorstand legt verantwoording (‘Bericht und Rechnung’) af aan de leden). Als we binnen deze Verein AAG op basis van de statuten van de conferentie met elkaar omgaan, willen we dit stemrecht dan ook aanwenden bij beslissingen met betrekking tot het beheer van het Goetheanum-gebouw, aangelegenheden van de Hogeschool, en de statuten van de Kerstconferentie (en, toen deze nog onderafdelingen van de Verein AAG waren, van de Uitgeverij en de Kliniek)? Het ‘Vereinsmäßige’ blijft beperkt door de relatieve autonomie van de vier onderafdelingen en door trouw aan de statuten van de Kerstconferentie 1923/24.

Wat betreft de relatie tussen de Anthroposophische Gesellschaft, de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap, en de Verein AAG: zowel de Anthroposophische Gesellschaft zelf als de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap zijn ‘onzichtbaar’ in de statuten van de Verein AAG van 8 februari 1925. De administratie van de Anthroposophische Gesellschaft wordt genoemd, maar niet de Anthroposophische Gesellschaft zelf, noch haar Weihnachtstagungsstatuten. De Hogeschool wordt in het geheel niet genoemd.

33 Gemäß §11 der Statuten des Vereins AAG vom 8. Februar 1925 wird der Vorstand „von der Generalversammlung aus der Zahl der Mitglieder gewählt“. Am 8. Februar wird der Vorstand daher neu gestaltet. Dies geschieht wie folgt. Dr. Unger schlägt Vorstandsmitglieder vor; diese werden namentlich genannt. Dann geht es wie folgt weiter. „Dr. Grosheintz: Ist zu diesen Vorschlägen etwas zu bemerken? Wenn das nicht der Fall ist, so [bitte ich,] wer dafür ist, daß die genannten Mitglieder den Vorstand bilden sollen, möge die Hand erheben. (Einstimmige Zustimmung durch Handerheben. Also) Wieder einstimmig. Der vorgeschlagene Vorstand ist einstimmig gewählt.“ (8. Februar 1924, GA 260, S. 563). Die Mitglieder wählen in der Generalversammlung des Vereins AAG einen Vorstand, der sich in der Gesellschaft bildet.

De Verein AAG van 8 februari 1925 laat deze twee bereiken vrij, omdat het zowel in de Anthroposophische Gesellschaft als in haar Hogeschool gaat om een vrijwillige erkenning door het menselijke Ik van zijn opgaven.³⁴ Heel anders dan in het gebruikelijke recht, met zijn afdwingbare rechten en plichten, gaat het hier om het vrijwillig binnentreden in een onzichtbare, geestelijke hiërarchie, en het daarbinnen aangaan van zelf gekozen opgaven.

c. Beheer van gebouwen

De Johannesbau-Verein, die in München in 1911 in het leven was geroepen en in 1913 in Dornach geregistreerd, was opgericht als rechtspersoon voor de Johannesbouw (aanvankelijk gedacht voor München en later voor Dornach). Deze werd in 1918 in Dornach omgedoopt tot *Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft*. Doordat deze Verein GFHG – in zijn nieuwe hoedanigheid als ‘Administration des Goetheanum-Baues’ – op 8 februari onderafdeling werd van de Verein AAG, beschikte de Anthroposophische Gesellschaft over een onderafdeling die zorg droeg voor de juridische, economisch-financiële en andere vaktechnische aspecten van het Goetheanum als gebouw. Hierin werd de voor de bouw van het eerste en later van het tweede Goetheanum benodigde vakkennis en expertise ingezet vanuit toewijding aan de Anthroposophische Gesellschaft van de Kerstconferentie 1923/24.

d. Een financieel-economisch gezonde Anthroposophische Gesellschaft

Toen Rudolf Steiner op 29 juni 1924 de vier onderafdelingen van de Verein AAG opnoemde, benadrukte hij de economische zelfstandigheid van de Filosofisch-Antroposofische Uitgeverij en het Klinisch-Therapeutische Instituut. De Filosofisch-Antroposofische Uitgeverij noemde hij een voorbeeld voor een economisch leven dat men vanuit de werkelijkheid, vanuit het leven zelf wil opbouwen:

“Maar als ik, wanneer de mogelijkheid daartoe zou bestaan, de een of andere zaak op nationaal-economisch gebied zou willen staven met een voorbeeld van een vanuit de werkelijkheid en niet vanuit een programmatische aanpak werkende zaak, dan zou ik toch telkens weer de Filosofisch-Antroposofische Uitgeverij kunnen aanhalen, die zich niet vanuit een groots programma heeft ontwikkeld, maar juist van kleins af aan, door met twee boeken te beginnen en van daaruit langzaam verder te werken, zodat zij steeds vanuit de werkelijkheid werkte, en nooit van welke kant dan ook een of andere financiële bijdrage ontving dan die welke uit de zaak zelf voortvloeyde, en die op een volstrekt reële wijze over de dekkingsmogelijkheden beschikte. Zodat deze Filosofisch-Antroposofische Uitgeverij wat betreft nationaal-economische bedrijfsvoering toen al als een voorbeeld kon worden aangehaald, waaraan men zich vast zou kunnen houden, wanneer men economie vanuit het leven wil vormgeven. Dit zou de tweede afdeling zijn.”³⁵

³⁴ Voor meer uitleg, zie het genoemde manuscript van Susan van Kempen en Ro Naastepad (2026).

³⁵ Rudolf Steiner, 29. Juni 1924, GA 260a, S. 504–505.

Ook van het Klinisch-Therapeutische Instituut benadrukte hij de economische zelfstandigheid:

“Ik moet u uitleggen, dat er een geweldig onderscheid bestaat tussen dit Klinisch-Therapeutisch Instituut en andere vergelijkbare instituten. [...] Zij is namelijk een vruchtbaar instituut, dat zichzelf draagt, dat ook economisch op zichzelf staat, ook economisch gezien met goede vooruitzichten bestaat. Zodat dit instituut geheel en al thuishoort bij die instellingen, die nu onderafdelingen van de Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft zouden moeten zijn. Daarom zal ook de kliniek als zodanig door de Anthroposophische Gesellschaft, vanzelfsprekend samen met de Verein des Goetheanum Dornach, worden verworven, en zal deze in de toekomst een integrerend deel van de algemene antroposofische beweging vormen. Dat zijn de dingen die louter uit de zaak zelf voortvloeien.”³⁶

Wie de relevante stukken bestudeert kan onder de indruk raken van hoe Rudolf Steiner alle aspecten van de Anthroposophische Gesellschaft doorzag en verzorgde, inclusief de financieel-economische. Bijvoorbeeld, in verband met de ‘Eingliederung’ van het Klinisch-Therapeutische Instituut in de Anthroposophische Gesellschaft onderhandelde hij – in omstandigheden van een drastische “algehele verslechtering van de Europese economische verhoudingen”³⁷ – met aandeelhouders van de in liquidatie verkerende Futurum A.G. (een onderneming die was gefuseerd met de Internationale Laboratorien-Gesellschaft, die nauw verbonden was met het Klinisch-Therapeutische Institut) over schenking van hun aandelen aan het Goetheanum,³⁸ omdat hij tijdens de Kerstconferentie de wil had uitgesproken om voor deze karmische samenhangen zorg te dragen.³⁹ En bij de aandeelhouders van ‘Der Kommende Tag - Aktiengesellschaft zur Förderung wirtschaftlicher und geistiger Werte, Stuttgart’ pleitte hij voor het beschikbaar stellen van contante middelen voor de Waldorfschule, het Klinisch-Therapeutische Instituut, het wetenschappelijke Forschungsinstitut, en de Filosofisch-Antroposofische Uitgeverij. Hij schuwde daarbij niet het nemen van onvermijdelijke maatregelen wanneer de nodige middelen niet beschikbaar kwamen, zoals het opheffen van het Forschungsinstitut, ook al was het zo dat tegenover dit instituut “een mens zijn hart bijna breekt als hij er vanuit die situatie over moet spreken”⁴⁰:

“We begraven daarmee misschien juist die gedachte, die ons als een van de allerheiligste, zou ik willen zeggen, voor ogen stond, om economische ondernemingen op te richten, om

36 Rudolf Steiner, 29. Juni 1924, GA 260a, S. 505–506.

37 ‘Aus dem Protokoll der ausserordentlichen Generalversammlung der Futurum A.G. in Liq., Dornach, 24. März 1924, in: GA 260a, S. 472.

38 ‘Schreiben an die Futurum-Aktionäre’, Dornach, den 25. Februar 1924, in: GA 260a, S. 441.

39 ‘Schreiben an die Futurum-Aktionäre’, Dornach, den 25. Februar 1924, in: GA 260a, S. 441.

40 ‘Besprechung anthroposophischer Aktionäre vor der vierten ordentlichen Generalversammlung des Unternehmens «Der Kommende Tag – Aktiengesellschaft zur Förderung wirtschaftlicher und geistiger Werte, Stuttgart»’, Stuttgart, 15. Juli 1924, in: GA 260a, S. 525.

het geestesleven te dienen. Maar de mogelijkheid om dit voort te zetten is niet voorhanden.”⁴¹

Met betrekking tot de ‘Eingliederung’ van de uitgeverij en de kliniek werkte Rudolf Steiner vanuit antroposofische grondgedachten en vanuit de realiteit. Tijdens een bespreking met aandeelhouders van ‘Der Kommende Tag’ op 15 juli 1924 gaf hij bijvoorbeeld aan dat het Klinisch-Therapeutische Instituut in Arlesheim wel, maar het Klinisch-Therapeutische Instituut in Stuttgart geen “integrerend lid van het Goetheanum” kon zijn, aangezien de tweede niet economisch zelfstandig was en “het Goetheanum daarvoor voor geen Pfennig subsidiegarantie of risico op zich kon nemen”.⁴² Meer in het algemeen verklaarde hij dat “in de toekomst [...] een geestelijk instituut niet verbonden kan zijn met louter economische ondernemingen”.⁴³

De verslagen van dergelijke besprekingen geven een schat aan voorbeelden van, en inzicht in de wijze waarop Rudolf Steiner de Anthroposophische Gesellschaft ook financieel-economisch loodste, ook door economische crisissituaties heen. Zij maken duidelijk dat de door hem beoogde “einheitliche Konstituierung” ondenkbaar is zonder financieel-economische leiding vanuit antroposofisch-economische grondgedachten.⁴⁴

41 ‘Besprechung anthroposophischer Aktionäre vor der vierten ordentlichen Generalversammlung des Unternehmens «Der Kommende Tag – Aktiengesellschaft zur Förderung wirtschaftlicher und geistiger Werte, Stuttgart»’, Stuttgart, 15. Juli 1924, in: GA 260a, S. 525.

42 Rudolf Steiner, Stuttgart, 15. Juli 1924, in: GA 260a, S. 524.

43 Rudolf Steiner, Stuttgart, 15. Juli 1924, in: GA 260a, S. 524.

44 Zoals besproken in Rudolf Steiner (2002) *Nationalökonomischer Kurs* (GA 340).

2. Het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution’ van 18 april 2026

Het eerste dat opvalt aan de Neu-Konstitution zoals voorgesteld in het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution’ van 18 april 2026 is, dat afgezien van statuten voor een nieuwe ‘Verein zur Förderung des Goetheanum und der Anthroposophie’ (ter vervanging van de huidige Verein AAG), ook een ‘Statut der Anthroposophischen Gesellschaft als Weltgesellschaft’ en een ‘Verfassung der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft’ worden voorgesteld. In het voorstel krijgt de ‘Anthroposophische Gesellschaft als Weltgesellschaft’ de statuten van de Weihnachtstagung, maar in sterk herschreven vorm. Het opnemen van een expliciete, uitgeschreven Verfassung voor de Hogeschool is ook geheel nieuw.

Biedt het ontwerp voor Neu-Konstitution een oplossing voor het ‘Vereinsmäßige’ in de huidige Verein AAG, en voor het beheer van de gebouwen en andere eigendommen van de vereniging? Op welke wijze?

a. Het ‘Vereinsmäßige’ in het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution’

Als met het ‘Vereinsmäßige’ wordt bedoeld, dat de ‘Versammlung der Vereinsmitglieder’ (de Algemene Ledenvergadering) het hoogste orgaan is waarin de beslissingen worden genomen, dan kan het op het eerste gezicht lijken alsof in het voorstel het ‘verenigingsmatige’ niet wordt losgelaten maar juist versterkt. Bijvoorbeeld, de ‘Verein zur Förderung des Goetheanum und der Anthroposophie’ (hierna ook Verein FGA genoemd) biedt de leden door §7 (‘Aufgaben und Kompetenzen der Generalversammlung’) de mogelijkheid om te besluiten over statutenveranderingen.

Aangezien de statuten van de ‘Anthroposophische Gesellschaft als Weltgesellschaft’ nu ook opgenomen zijn in het geheel, evenals een Verfassung voor de Hogeschool, nemen wij aan dat dit betekent dat leden dan niet alleen over de statuten van de Verein FGA zullen kunnen besluiten, maar ook over de statuten van de ‘Anthroposophische Gesellschaft als Weltgesellschaft’ en over aangelegenheden van de Hogeschool. Het Konvent heeft hierop al een voorschot genomen door in haar ontwerp de statuten van de Weihnachtstagung 1923/24 te herschrijven en de Hogeschool een Verfassung te geven, waarover volgens het huidige plan op de Jaarvergadering 2027 gestemd zal gaan worden.

Zien we hier het oudtestamentische denken, het ‘Gespenst des Romanismus’ aan het werk? In plaats van de Weihnachtstagungsstatuten van 1923/24, waarop ieder lid als individu zich uit vrije wil kan oriënteren – de Weihnachtstagungsstatuten beschrijven hoe het in de Anthroposophische Gesellschaft zou moeten zijn, maar dwingen niets af – komt een ‘Statut der Anthroposophischen Gesellschaft als Weltgesellschaft’ dat, wanneer het op de Jaarvergadering 2027 door stemming wordt aangenomen, door een democratische meerderheid aan een minderheid kan worden opgelegd.

In plaats van inspiratie en leiding vanuit de geestelijke wereld treedt een ‘Verfassung der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft’, die in principe de mogelijkheid biedt – hetzij op ‘vereinsmäßige’, democratische wijze (via de Algemene Ledenvergadering), hetzij juist op ‘centralistische’ wijze (via een nieuw orgaan genaamd de Goetheanum-leiding, waarop we later nog zullen terugkomen) – om het onderzoek in de Hogeschool te sturen, bepaalde “Opleidings- en bijscholingsprogramma’s” te bevorderen of voor te schrijven, of uitwisseling resp. samenwerking met bepaalde partners of instellingen te bevorderen⁴⁵; dat wil zeggen, de Hogeschool tot een „kazerne“⁴⁶ te maken, zoals reguliere hogescholen en universiteiten dat door een steeds programmatischer werkwijze, wetgeving en aan voorwaarden gebonden subsidies steeds meer zijn geworden. Het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution’ roept de vraag op of het ertoe zou kunnen leiden dat het vrije geestesleven in de Antroposofische Vereniging, en de inspiratie en leiding vanuit de geestelijke wereld in de Hogeschool, plaats maken voor het machtsprincipe en het afdwingbare recht.

De statuten van de Weihnachtstagung zijn geestelijke, esoterische statuten die onlosmakelijk verbonden zijn met de daad van Rudolf Steiner: de heroprichting van de Anthroposophische Gesellschaft “für einen Welten-Zeitenwende-Anfang”⁴⁷ en de grondvesting van de nieuwe Christelijke mysteriën. Staan de wetten van de geestelijke wereld toe om de Weihnachtstagungsstatuten *wezenlijk* te veranderen?

De (geestelijke, esoterische) statuten van de Anthroposophische Gesellschaft zijn geen statuten in de gebruikelijke zin van het woord. Zij bevatten geen regels, geen plichten en rechten; Rudolf Steiner noemde ze een ‘beschrijving’ of ‘voorstelling’:

“Een beschrijving van datgene, wat mensen in een zuiver menselijke levenssamenhang – als Anthroposophische Gesellschaft – zouden willen volbrengen, zal in de plaats treden van een dergelijk ‘statuut’. [...] Als ‘statuut’, dat echter geen statuut is, maar de weergave zou moeten zijn van datgene, wat voortvloeit uit zo’n zuiver menselijk-levendige sociale verhouding, wordt hier voorgesteld: [...]”⁴⁸

De Weihnachtstagungsstatuten beschrijven wat leden “vollbringen *möchten*”. Zij beschrijven niet wat leden in feite doen en onderling met elkaar afspreken, zoals dat gebruikelijk is in het

45 Siehe Teil B („Sektionen“) der ‚Verfassung der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft‘ im ‚Vorschlag zur Neu-Konstitution‘.

46 ‘Ernst Ziel «Von heute», Gedanken auf der Schwelle des Jahrhunderts’, in: Rudolf Steiner (1989) *Gesammelte Aufsätze zur Kultur- und Zeitgeschichte 1887–1901* (GA 31), S. 649.

47 ‘Das richtige Hineinkommen in die Geistige Welt. Die uns auferlegte Verantwortung. Vortrag und Abschiedsworte von Rudolf Steiner am 1. Januar 1924, 8 Uhr 30 abends’ in: Rudolf Steiner (1994) *Die Weihnachtstagung zur Begründung der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft 1923/24* (GA 260), S. 281.

48 ‘Die Bildung der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft durch die Weihnachtstagung 1923’, *Nachrichtenblatt*, 13. Januar 1924, in: GA 260a, S. 29. De Weihnachtstagungsstatuten zijn ook geen ‘principes’: “Diese Statuten sind auf das rein Menschliche eingestellt. Sie sind nicht eingestellt auf Prinzipien, sie sind nicht eingestellt auf Dogmen, sondern in diesen Statuten ist etwas gesagt, was rein an das Tatsächliche und Menschliche anknüpft, meine lieben Freunde.” (GA 260, S. 41).

gangbare recht. Zij beschrijven niet wat ‘is’, maar hoe het in de Anthroposophische Gesellschaft ‘sein soll’ (zie bijvoorbeeld §1 van de Weihnachtstagungsstatuten). De Weihnachtstagungsstatuten zijn uiterst zorgvuldig geformuleerd. Zij komen uit de geestelijke wereld en vormen de voorwaarde waaronder het wezen Anthroposophia kan incarneren.⁴⁹ Als wij de Weihnachtstagungsstatuten veranderen, wat betekent dit dan voor het wezen Anthroposophia?

In het voorstel van het Konvent worden de Weihnachtstagungsstatuten op een aantal punten wezenlijk herschreven. Bijvoorbeeld, een vergelijking van §2 van de Weihnachtstagungsstatuten met §2 van het ‘Statut der Anthroposophischen Gesellschaft als Weltgesellschaft’ laat zien dat de verbinding met de Grundstock genoemd in §2 van de Weihnachtstagungsstatuten – Rudolf Steiner en diegenen, op aarde en in de geestelijke wereld, die met hem waren tijdens de heroprichting van de Anthroposophische Gesellschaft – wordt losgelaten. De Grundstock van de Weihnachtstagung wordt in het ‘Statut der Anthroposophischen Gesellschaft als Weltgesellschaft’ niet genoemd. De nieuwe ‘Grundstock’ wordt gevormd door “die zur Generalversammlung 2027 am Goetheanum versammelten und in aller Welt beteiligten Mitglieder”.

Mag men het werk van een auteur losmaken van de auteur, een initiatief van de initiatiefnemer? Of begaat men daarmee een esoterische misdaad?

Volgens §19 (‘Statutenänderungen’) van de Verein FGA zullen leden bovendien kunnen beslissen over “Ziel und Zweck des Vereins”. Het betreft hier het doel en de bestemming van de Verein FGA, die in het voorstel niet de naam ‘Anthroposophische Gesellschaft’ draagt. Volgens het voorstel kan deze Verein FGA echter ‘Anthroposophische Gesellschaft’ gaan heten. Hierin voorziet §11 van het ‘Statut der Anthroposophischen Gesellschaft als Weltgesellschaft’, waardoor de ‘Anthroposophische Gesellschaft als Weltgesellschaft’ de bevoegdheid om het naamrecht ‘Anthroposophische Gesellschaft’ toe te kennen overdraagt aan het bestuur van de Verein FGA.

Staan de wetten van de geestelijke wereld toe dat de naam ‘Anthroposophische Gesellschaft’ wordt overgedragen aan een Verein FGA, die met “einer 2/3-Mehrheit der in der Generalversammlung abgegebenen Stimmen” und “Zustimmung der Leitungsorgane der betroffenen Bereiche”⁵⁰ een andere bestemming en doel kan krijgen dan die van de oorspronkelijke Anthroposophische Gesellschaft?

In de hierboven beschreven opzichten lijkt in het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution’ het ‘Vereinsmäßige’ te worden versterkt. Bij nadere bestudering lijkt de invloed van de

49 Voor meer uitleg en verwijzing, zie Susan van Kempen en Ro Naastepad (2026).

50 Siehe §19 der ‘Statuten des Vereins zur Förderung des Goetheanum und der Anthroposophie’ im ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution’.

Generalversammlung echter beperkt te zijn. Het ‘Vereinsmäßige’ lijkt voor een groot deel te worden verlaten – maar op onverwachte wijze.

In het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution’ krijgen twee organen een leidende rol toebedeeld: de Vorstand en een orgaan dat ‘Goetheanum-Leitung’ wordt genoemd, maar dat niet hetzelfde is als, en niet verward moet worden met de Goetheanum-Leitung waarover Rudolf Steiner sprak tijdens en na de Kerstconferentie 1923/24 (hierover later meer).

In §8 (‘Vorstand’) van de voorgestelde Verein FGA wordt bepaald: “Der Verein wird vom Vorstand geleitet.” In de gebruikelijke vereniging is het bestuur het uitvoerende orgaan: het voert de besluiten van de Algemene Ledenvergadering uit. De Algemene Ledenvergadering leidt, het bestuur voert uit. Wat betekent het wanneer gezegd wordt, dat de Vorstand de Verein leidt? Zien we hier een omkering van het gebruikelijke verenigingsrecht?

In afwijking van de Verein AAG van 8 februari 1925 wordt in de statuten van de Verein FGA niet vermeld of Vorstandsleden ook lid van de Anthroposophische Gesellschaft moeten zijn. Vergelijk dit met §11 van de Verein AAG:

§11. Het bestuur bestaat uit de eerste en tweede voorzitter, de secretaris, de secretarispenningsmeester en twee leden. Deze worden door de Algemene Ledenvergadering uit de leden gekozen.

Een inperking van de rol van de leden treffen we ook aan in andere delen van het voorstel. Bijvoorbeeld, volgens §7 van de voorgestelde Verein FGA (‘Aufgaben und Kompetenzen der Generalversammlung’) neemt de Generalversammlung kennis van het Jaarbericht en de Jaarrekening. Er wordt niet gesproken van een rekenschapsplicht, zoals dit wel het geval is in §10 van de Weihnachtstagungsstatuten van 1923/24:

§10. De Anthroposophische Gesellschaft houdt elk jaar rondom het begin van het jaar in het Goetheanum een gewone jaarvergadering, waarbij door het bestuur volledige rekening en verantwoording wordt afgelegd.

Rudolf Steiner benadrukte het belang van het goed informeren van de leden door de Vorstand. Als leden niet goed worden geïnformeerd over wat de Vorstand doet, dan kunnen zij zich niet goed verbinden met wat in de Anthroposophische Gesellschaft gebeurt.

Omgekeerd kan de Vorstand niet goed leiding geven als hij niet op de hoogte wordt gehouden van wat leden doen. Kort na de Kerstconferentie zei Rudolf Steiner bijvoorbeeld met betrekking tot leden van de Hogeschool, dat mensen die “daadwerkelijk vertegenwoordigers van de antroposofische zaak worden ... zich met betrekking tot alles, wat antroposofische zaak

is, met het bestuur uiteenzetten, wanneer zij uit eigen beweging iets ondernemen”.⁵¹ Biedt het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution’ voldoende ruimte hiervoor?

Volgens §13 (‘Goetheanum-Leitung’) van de voorgestelde Verein FGA vormen de Vorstand van de Verein FGA en het College van Sectieleiders van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap samen de Goetheanum-Leitung.

Dit is echter een andere Goetheanum-Leitung dan de Goetheanum-Leitung van 1923/24/25, die bestond uit de Vorstand van de Anthroposophische Gesellschaft en de leiding van de Hogeschool:

“Er zal hier bestaan als leiding van het Goetheanum, het bestuur dat nu gevormd is, en bij dit bestuur zullen de leiders van de afzonderlijke secties van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap zich voegen als mede-raadgevende leden. Dit zal dus in de toekomst de leiding van het Goetheanum zijn.”⁵²

De Goetheanum-Leitung van de Weihnachtstagung werd gevormd door de Vorstand en de leiding van de Hogeschool, maar daarbij werd benadrukt dat de Vorstand en de leiding van de Hogeschool verschillende organen zijn:

“Het bestuur is dus in eerste instantie het bestuur van de Gesellschaft; dat wat in §7 wordt genoemd, is de leiding van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap. Dat zijn twee dingen.”⁵³

De Vorstand en de leiding van de Hogeschool overleggen met elkaar, ieder vanuit hun eigen verantwoordelijkheid, en de ene heeft geen macht over de andere.

Het orgaan dat tegenwoordig Goetheanum-Leitung wordt genoemd is echter een geheel nieuw orgaan met een eigen Geschäftsordnung.⁵⁴ Een soort nieuwe ‘managementlaag’ boven de Vorstand en het College van Sectieleiders,⁵⁵ die de Vorstand ondersteunt m.b.t. alle aangelegenheden van de Anthroposophische Gesellschaft, verantwoordelijk is voor de Hogeschool en bedrijfsleiding van het Goetheanum, en beraadslaagt en beslist over nieuwe Vorstandsleden en sectieleiders. Volgens de ‘Geschäftsordnung der Goetheanum-Leitung’ van

51 ‘Die Freie Hochschule für Geisteswissenschaft innerhalb der Konstitution der Anthroposophischen Gesellschaft. Ihre Gliederung in Sektionen’, 30. Januar 1924, in: Rudolf Steiner (1987), GA 260a, Teil II, S. 127–128.

52 Rudolf Steiner, 27. Dezember 1923, GA 260, S. 126.

53 Rudolf Steiner, 27. Dezember 1923, GA 260, S. 131; nadruk in origineel.

54 Dieses Gremium, das unter krisenhaften Umständen in 2012 gegründet wurde (siehe AWW 2011, Nr. 3, S. 3; AWW 2012, Nr. 7-8, S. 4) besteht seitdem weiter. Siehe: ‘Geschäftsordnung der Goetheanum-Leitung’, Stand: 18. Februar 2020.

55 Zie bijvoorbeeld Christopher Houghton Budd (July 2025) ‘The Next Phase’ over dit nieuwe ‘Goetheanum-Management’ (https://economics.goetheanum.org/fileadmin/economics/Towards_2023/CHB_0000_The_Next_Phase.pdf). Nederlandse vertaling: ‘De volgende fase’ (door Elly Beeren en Ro Naastepad), opvraagbaar via e-mail: <Konstituieren@proton.me>.

18 februari 2020 brengt de Vorstand zijn verantwoordelijkheid voor de administratie en het bedrijf in de Goetheanum-Leitung in, en ook het College van Sectieleiders neemt zijn verantwoordelijkheid binnen de Goetheanum-Leitung. Deze nieuwe Goetheanum-Leitung, of dit nieuwe ‘Goetheanum Management’⁵⁶ neemt beslissingen en streeft daarbij eensgezindheid na; bij het uitblijven van eensgezindheid kan een beslissing met 2/3 meerderheid van de stemmen van de aanwezige leden genomen worden.

Hoe is in dit orgaan de verhouding tussen de Vorstand en de leiding van de Hogeschool? Zijn deze nog steeds ‘zwei Dinge’ – twee samenwerkende organen die geen macht hebben over elkaar? En draagt dit orgaan verantwoording af naar de leden?

De leden van de Vorstand van de Weihnachtstagung waren tevens sectieleider, en alle sectieleiders waren ‘Mitberatende’* in de Vorstand⁵⁷. Op 30 januari 1924 zei Rudolf Steiner over de verhouding tussen de Vorstand en de Freie Hochschule für Geisteswissenschaft dat “het beheer van de antroposofische zaak in de toekomst geheel en al in handen van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap zal liggen”.⁵⁸

In deel C van de ‘Verfassung der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft’ wordt de leiding van de Hogeschool echter verlegd van Rudolf Steiner naar het College van Sectieleiders, en vervolgens van het College van Sectieleiders naar de ‘Goetheanum-Leitung’. In dit nieuwe ‘Goetheanum Management’ worden besluiten genomen over aangelegenheden betreffende de Vorstand en de Hogeschool.

Impliceert het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft’ een beweging in de richting van een pyramide-achtige organisatie, waarbij de leiding van de Anthroposophische Gesellschaft en de leiding van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap worden gecentraliseerd in een nieuwe managementlaag, die tot nog toe grotendeels achter de schermen bestond, maar door het ontwerp voor de Neu-Konstitution wordt geformaliseerd en versterkt? En als de Verein AAG wordt omgebouwd tot een ‘Förderverein’, een ‘vereniging ter bevordering van’, betekent dit dan dat de rol van leden wordt gereduceerd tot ‘Fördermitgliedschaft’: verschafters van ‘Fördermittel’ voor de doelen van het nieuwe managementorgaan?⁵⁹

56 Zoals het wordt genoemd in <https://economics.goetheanum.org/fileadmin/economics/Towards_2023/CHB_0000_The_Next_Phase.pdf>.

* *Beraten* kan betekenen: raden, raadgeven; overleg plegen, beraadslagen. *Etwas oder über etwas beraten*: iets behandelen, bespreken. *Mitberatende*: ‘mede-beraadslagers’, ‘mede-raadgevers’.

57 Rudolf Steiner, 27. Dezember 1923, GA 260, S. 126.

58 ‘Konstitution der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft. Ihre Gliederung in Sektionen’, 30. Januar 1924, in: Rudolf Steiner (1987) *Die Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft und der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft* (GA 260a), Teil II, S. 128.

59 De ‘Förderverein’ wordt op <<https://bernhard-assekuranz.com/vereinswissen/vereinsgruendung/welche-vereinsform/>> als volgt beschreven: „Der Förderverein (oder Freundeskreis) gilt zivilrechtlich als gewöhnlicher eingetragene oder nicht eingetragener Verein. [...] Das Außergewöhnliche am Förderverein ist vielmehr sein Vereinszweck. So besteht der Zweck eines Fördervereins in der Beschaffung von Fördermitteln für andere Vereine oder öffentlich-rechtliche Körperschaften (z.B. Kindergärten, Schulen oder

Daarbij worden de Weihnachtstagungsstatuten zodanig herschreven dat Rudolf Steiner en de Anthroposophische Gesellschaft van de Kerstconferentie 1923/24 naar de achtergrond verdwijnen. Onder andere door de nieuwe §2 en §7 in het ‘Statut der Anthroposophischen Gesellschaft als Weltgesellschaft’ wordt de verbinding met Rudolf Steiner en de Grundstock van 1923/24 zozeer losgelaten dat men zich kan afvragen of we hier te maken hebben met een Neu-Konstitution van de Anthroposophische Gesellschaft, of met het zich (geleidelijk aan) toeëigenen van de naam, het vermogen en het wereldwijde ledenbestand van de Anthroposophische Gesellschaft voor een nieuw doel. Deze vraag komt ook op bij kennisneming van §17 van de voorgestelde ‘Statuten des Vereins zur Förderung des Goetheanum und der Anthroposophie’.

b. Beheer van gebouwen en vermogen in het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution’

In §17 van de Verein FGA (‘Liegenschafts- und Vermögensverwaltung’) wordt de mogelijkheid geboden om het beheer van de gebouwen en het vermogen aan dochterverenigingen of andere rechtspersonen over te dragen. Een beweging tegengesteld aan die gemaakt op 29 juni 1924, 3 augustus 1924 en 8 februari 1925, toen de Verein GFHG onderafdeling werd van de Verein AAG. Wat is de motivatie om het beheer van gebouwen in handen te geven van een externe organisatie?

Als de (mogelijke) uitbesteding van het beheer van gebouwen en vermogen te maken heeft met gebrek aan vakkennis en expertise binnen de Anthroposophische Gesellschaft, ligt de oplossing dan in het uit-huis plaatsen van het beheer? Of eerder in het opbouwen van de nodige kennis en expertise binnen de Anthroposophische Gesellschaft, en (her-)inrichting van een onderafdeling met als doel het beheer van gebouwen en vermogen in dienst van de Anthroposophische Gesellschaft?

Of is er een andere, achterliggende motivatie? Heeft de mogelijke uitbesteding van het beheer van gebouwen en vermogen ook te maken met een afname van leden en legaten, en daaruit voortvloeiende financiële tekorten?

c. Een oplossing voor de financiële tekorten van de Anthroposophische Gesellschaft?

Zoals reeds genoemd in de inleiding, heeft de Anthroposophische Gesellschaft, en vooral de Freie Hochschule für Geisteswissenschaft, een reëel, niet gering financieel probleem. Op de Jaarvergadering 2025/26 werd dit door de penningmeester, Justus Wittich, uitvoerig toegelicht. Hij legde uit, dat de reden dat er in het afgelopen jaar geen miljoenen-tekort, en geen acuut liquiditeitsprobleem (!) was ontstaan, te danken was aan het feit, dat in de laatste dagen van het jaar (of zelfs pas in de eerste dagen van januari), een erfenis ter hoogte van

Kultureinrichtungen). [...] Wie sich die Fördermittel letztendlich ausgestalten, ist dem Förderverein überlassen. So kann dieser Geld- oder Sachmittel sowie Dienstleistungen oder Darlehen bereitstellen.“

meer dan vier miljoen zwitserse Franken op de rekening van de Anthroposophische Gesellschaft binnengekomen was. Voor de komende jaren worden echter veel lagere inkomsten uit legaten verwacht.⁶⁰ Kortom: er moet ofwel (voor enkele miljoenen) in de uitgaven worden gesneden, ofwel er moeten nieuwe geldbronnen gevonden worden. Een niet gering probleem. Is de nieuwe constitutie, die nu voorgesteld wordt, mede door dit probleem gemotiveerd? Hangt bijvoorbeeld het bieden van de mogelijkheid tot uitbesteding van het beheer van gebouwen en vermogen daarmee samen? In het ‚Vorschlag zur Neu-Konstitution‘ wordt dit niet toegelicht.

Het scheppen van de mogelijkheid van overdracht van het beheer van gebouwen en vermogen aan dochterverenigingen of andere rechtspersonen roept de vraag op, wat voor gevolgen zo'n overdracht zou kunnen hebben. Het Goetheanum als gebouw, centraal gelegen in Europa in de nabijheid van een vliegveld en een centraal treinstation is een bijzonder aantrekkelijke locatie. Er is niet veel fantasie voor nodig om te bedenken dat, ter compensatie van dalende inkomsten uit legaten en ledenbijdragen, inkomsten gegenereerd zouden kunnen worden wanneer het Goetheanum deels commercieel geëxploiteerd zou worden (bijvoorbeeld door professionele verhuur aan ondernemingen of voor internationale, niet-anthroposofische conferenties). Of wanneer aan het Goetheanum „Aus- und Weiterbildungsangebote“⁶¹ (‘opleidings- en bijscholingsaanbod’) gerealiseerd zouden gaan worden, met daarbij behorende inkomsten uit collegegelden en wellicht ook subsidies. De grond rondom het Goetheanum wordt nu al ‘campus’ genoemd, een term gerelateerd aan reguliere universiteiten. En bij de opening van de Rudolf Steiner tentoonstelling op 28 maart 2025 aan het Goetheanum werd gesproken van het Goethanum als een ‘Weltschule für Humanismus’⁶². Het is zeker denkbaar dat er wereldwijd grote belangstelling voor zo’n school zou bestaan, en dat deze geld zou kunnen inbrengen. Maar wat heeft Humanisme te maken met Antroposofie? Is het Humanisme niet in directe tegenspraak met de Antroposofie?⁶³

60 Im Jahr 2024 beliefen sich die Erträge aus Legaten auf gut 6.1 Millionen Franken. Für die Jahre 2025 und 2026 sind Einträge aus Legaten in Höhe von jeweils 1,5 und 2,5 Millionen Franken veranschlagt.

61 Siehe Teil B („Sektionen“) der ‚Verfassung der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft‘ im ‚Vorschlag zur Neu-Konstitution‘.

62 Siehe: ‚Jahresbericht 2025/26 der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft und des Goetheanum als Freie Hochschule für Geisteswissenschaft‘, S. 6.

63 Artikel 1 van het *Humanist Manifesto* van 1933 (gepubliceerd in *The New Humanist*, May/June 1933) luidt: „Religious humanists regard the universe as self-existing and not created.“ Artikel 2 luidt: „Humanism believes that man is a part of nature and that he has emerged as the result of a continuous process.“ Artikel 4: „Humanism recognizes that man’s religious culture and civilization, as clearly depicted by anthropology and history, are the product of a gradual development due to his interaction with his natural environment and with his social heritage. The individual born into a particular culture is largely molded to that culture.“ Artikel 1 van *Humanist Manifesto II* (gepubliceerd in *The Humanist*, September-October 1973) verklaart: „We find insufficient evidence for belief in the existence of a supernatural; it is either meaningless or irrelevant to the question of survival and fulfillment of the human race. As nontheists, we begin with humans not God, nature not deity.“

3. Kan de «einheitliche Konstituierung» van 1923/24/25 de uitdagingen en opgaven van de huidige en toekomstige tijd het hoofd bieden?

Is de constitutie die Rudolf Steiner de Anthroposophische Gesellschaft heeft gegeven nu, na 100 jaar, niet meer toereikend om (huidige en toekomstige) problemen en uitdagingen in de Anthroposophische Gesellschaft en in de wereld aan te gaan? Of staan we na 100 jaar pas aan het begin, en moet de Anthroposophische Gesellschaft zoals zij bedoeld is eigenlijk nog tot ontwikkeling komen?

De Anthroposophische Gesellschaft is niet voor slechts één eeuw opgericht. Rudolf Steiner heeft de constitutie vorm gegeven in overeenstemming met de ontwikkelingsfase van de mensheid, waarin de ontwikkeling van de bewustzijnsziel en de voorbereiding van het geestzelf verzorgd dienen te worden. De constitutie van 1923/24/25 komt tegemoet aan de problemen en uitdagingen van de huidige en de toekomstige tijd – in de zin van werken aan de opgaven die de Tijdgeest stelt: de vergeestelijking van de bewustzijnsziel.

De heroprichting van de Anthroposophische Gesellschaft in 1923/24 hangt samen met de nieuwe Christelijke mysterieën, die door Rudolf Steiner zijn gegrondvest ten behoeve van de ontwikkeling van de mens en de mensheid tot aan het einde van de aardeontwikkeling. De constitutie die Rudolf Steiner gegeven heeft beantwoordt aan de kern van de nieuwe Christelijke mysteriën: dat alles wat in onze cultuur onderhevig is aan de doodskrachten tot opstanding gebracht dient te worden.

De vergeestelijking van de intelligentie en de verlossing van de ‘vorst van deze wereld’ binnen en buiten de vereniging is de opgave van de Anthroposophische Gesellschaft en haar constitutie. Een van de belangrijkste opdrachten van de antroposofie ten aanzien van de Verein AAG is de opstanding uit de doodskrachten in het verenigingsrecht, dat in hoge mate het terrein van Ahriman is.

Opstanding

Als ware Christelijke ingewijde wilde Rudolf Steiner vanuit de essentie van dood en opstanding doordringen in het noodzakelijke, meest ‘fysieke’, exoterische aspect van de Anthroposophische Gesellschaft: de Verein AAG.⁶⁴ Het woord statuut is afgeleid van het Latijn ‘stare’: staan. Van ons fysieke lichaam is het skelet het meest fysieke deel, en dankzij

64 „Heraus aus alldem kann doch nur führen ein Hinlenken der ganzen Gesinnung, der ganzen Seelenverfassung des Menschen zum Geist-Erkennen, zu demjenigen, was wiederum das Vorstellungswesen durchdringt mit realer Geistigkeit, so daß der reale Geist den ganzen Menschen ergreift, nicht bloß den Kopf. Und indem er den ganzen Menschen ergreift, kann er auch das ahrimanische Wesen überwinden, und indem er es überwindet, erlöst er es. Es soll gar nichts gesagt werden gegen das ahrimanische Wesen. Es soll nicht etwa getadelt werden, was sich im Registrieren und im Statutenmachen und im Paragraphenmachen berechtigt auslebt. Aber durchgeistigt soll das alles werden.“ (Rudolf Steiner, 23. Oktober 1923, in: *Anthroposophie als Kosmosophie, Zweiter Teil: Die Gestaltung des Menschen als Ergebnis kosmischer Wirkungen* (GA 208), S. 61).

het skelet kunnen wij staan en ons vrij in de ruimte begeven. De statuten van de Verein AAG van 8 februari (ingeschreven op 3 maart 1925) stellen ons in staat om werkzaam te zijn in de wereld. Het bot is enerzijds het meest dode in ons lichaam, tegelijkertijd leeft in het bot het meest levenskrachtige element: het beenmerg maakt bloedcellen aan voor het bloed dat ons Ik draagt. Vanuit deze tweeledige kracht van het bot bracht Christus de opstanding teweeg.

De opstandingkrachten vinden we terug in de vierledige structuur van de Verein AAG, waar harmonieuze samenwerking vanuit een gedeeld hoger doel in de plaats treedt van afdwingbaar recht. We vinden ze ook terug in de verhouding tussen de Verein AAG, de Anthroposophische Gesellschaft en de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap, waarbij de statuten van de Verein AAG de Anthroposophische Gesellschaft en de Hogeschool vrij laten om hun opgaven te vervullen. Vandaag de dag vinden we ze terug in in alternatieve statutenvoorstellen waarin wordt voorgesteld om de impuls van de Weihnachtstagung opnieuw op te nemen, en de huidige Verein AAG te transformeren door deze de statuten van de Weihnachtstagung te geven.⁶⁵

Een “Wereld-Keerpunt der Tijden-Begin”

Sinds de tijd rond de 100-jaar viering wordt niet zelden beweerd dat na 100 jaar een nieuwe constitutie – of zoals ook wel wordt gezegd: ‘nieuwe vormen, nieuwe taal, nieuwe wegen’ – nodig is om de antroposofie blijvend en toenemend in de wereld werkzaam te laten zijn. Wat is de onderbouwing van deze gedachte?

Rudolf Steiner legde uit dat een initiatief 33 jaar nodig heeft om tot rijping te komen. Na 33 jaar wordt het initiatief echt werkzaam in de wereld, en nadat het rijp geworden is werkt het nog tweemaal 33 jaar door:

“[...] alles wat op deze weg ligt, behoort tot het gebied van het na drieëndertig jaar werkelijk werkzaam wordende. En wanneer als het ware zo’n zaadje, dat is gelegd, tot rijpheid is gekomen, dan blijft het verder werken. Een mensengeneratie van drieëndertig jaar brengt een gedachtenkiem, een daadkiem, tot rijping. Als deze dan uitgerijpt is, blijft hij nog zesenzestig jaar lang in het historische wordingsproces werken. Men herkent de intensiteit van een impuls, die de mens in het historische wordingsproces legt, ook in zijn werking door drie generaties, door een hele eeuw heen.”⁶⁶

Hoe is het dan gesteld met de Anthroposophische Gesellschaft van de Weihnachtstagung 1923/24? Rudolf Steiner noemde de Weihnachtstagung een “Welten-Zeitenwende-Anfang”:

65 Zie met name het ‘Vorschlag des Vorstands der Schweizer Landesgesellschaft für die Statuten der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft’ van 3 juli 2026.

66 Rudolf Steiner (1980) *Mysterienwahrheiten und Weihnachtsimpulse* (GA 180), 26. Dezember 1917, S. 60.

“Daartoe hebben we ons verdiept in de woorden waarmee ik ben begonnen, in de woorden waarmee ik deze Kerstconferentie wil afsluiten, deze Kerstconferentie die voor ons een wijdingsnacht zou moeten zijn – een wijdingsfeest voor niet slechts een begin van een nieuw jaar, maar voor een Wereld-Keerpunt der Tijden-Begin, waaraan we ons wijden willen om het geestesleven met overgave te verzorgen.”⁶⁷

Tijdens de Weihnachtstagung 1923/24 grondvestte Rudolf Steiner de nieuwe Christelijke mysteriën. De Weihnachtstagung is een Welten-Zeitenwende-*Anfang*, een Wereld-Keerpunt der Tijden-*Begin* in die zin dat de mens pas nu, in de bewustzijnszieletijd en onder regie van Michaël als Tijdgeest, het Christus-mysterie kan gaan begrijpen. Waarom is dit nodig? Omdat begrip van het geestelijke in de mensenziel verloren dreigt te gaan, en dit heeft grote implicaties voor de individuele mens en het sociale leven:

“En geen enkel sociaal vraagstuk zal worden opgelost, wanneer het niet wordt gezien als verbonden met dit geesteswetenschappelijke streven, dat de mens in waarheid weer als een boven-aards wezen laat verschijnen. Onze sociale oplossingen zullen zich in dezelfde mate voordoen als de mensen de Christus-impuls in hun ziel zullen kunnen voelen. Alle andere sociale oplossingen zullen slechts leiden tot vernietiging en chaos. Want alle andere oplossingen zijn erop gericht de mens als een aards wezen te beschrijven. Maar de mens groeit uit – juist in onze tijd groeit hij eruit – die gemoedstoestand die hem in zijn bewustzijn voor zichzelf tot een louter aards-fysiek wezen maakt. Uit de gemoedstoestand van de menselijke ziel en uit de nood zal de nieuwe Christusbeleving ontstaan.”⁶⁸

De dreiging van het verloren gaan van begrip van het geestelijke in de mensenziel is in onze tijd – mede door een accelererende technologische (digitale) ontwikkeling die alle ziele-activiteiten van de mens wil sturen – niet kleiner dan 100 jaar geleden. De bewustwording van de betekenis van het Mysterie van Golgotha wordt tegengewerkt. Wat is de remedie?

“Alles wat het Mysterie van Golgotha teweeg kan brengen, werkt in tegen de krachten die zojuist zijn beschreven. De zojuist beschreven krachten kunnen op de juiste manier alleen worden lamgelegd door een begripvolle overgave aan het Mysterie van Golgotha.”⁶⁹

Waarom kan een “begripvolle overgave aan het Mysterie van Golgotha” leiden?

De Christus als “de grote sociale hervormer”

In een voordracht op 18 november 1922 in Londen spreekt Rudolf Steiner over Christus als “der große soziale Reformator”. Als hier op aarde een verhouding tot Christus, die naar de

67 GA 260, S. 281.

68 Rudolf Steiner (2003) *Die neue Geistigkeit und das Christus-Erlebnis des zwanzigsten Jahrhunderts* (GA 200), 31. Oktober 1920, S. 143.

69 Rudolf Steiner (1980) *Mysterienwahrheiten und Weihnachtsimpulse* (GA 180), 26. Dezember 1917, S. 60.

aarde is afgedaald, wordt gevonden, dan stroomt een kracht het innerlijk van de mens binnen die het sociale leven kan transformeren:

“Want datgene wat de mens met innerlijke kracht doordringt, namelijk de kracht die van Christus uitgaat en die door de antroposofische geesteswetenschap kan worden belicht, deze kracht kan ingrijpen in de handelingen en in de wil van de mens, kan een impuls worden voor de wilshandelingen en zo in het sociale leven binnenstromen. De Christus-krachten kunnen het sociale leven binnenstromen. [...] En de sociale activiteit wordt een offerwijdingshandeling; zij zet voort wat de oude cultushandeling was. De Christus moet, doordat Hij vandaag de dag levend in het menselijk wezen werkt, ook zelf de grote sociale hervormer worden.”⁷⁰

In de doorchristelijking van het sociale leven ligt de opgave van de Anthroposophische Gesellschaft. Een opdracht voor vele eeuwen. Vanuit deze opgave ontwierp Rudolf Steiner de Weihnachtstagungsstatuten. Kan deze impuls nu, na 100 jaar, opnieuw worden opgepakt – ook in de Verein AAG, nu het, naar verluidt, in het Zwitserse recht inmiddels mogelijk is om de Verein AAG de statuten van de Weihnachtstagung te geven?⁷¹

Na 100 jaar is het tijd om de oorspronkelijke impuls opnieuw op te pakken, niet alleen in de geestelijke en de rechtssfeer (de statuten), maar ook in de economische sfeer van de Antroposofische Vereniging.

Geist und Geld

Zouden uit de financieel-economische handelingen van Rudolf Steiner in 1924 richtlijnen gewonnen kunnen worden voor het verwerven van middelen voor het onderhoud van het Goetheanum als gebouw en de Hogeschool? Geïnspireerd door Rudolf Steiner's inspanningen voor een financieel-economisch gezonde Anthroposophische Gesellschaft, en ook op basis van zijn voordrachten over economie en de drie geldsoorten,⁷² zou men zich kunnen afvragen wat een passende financieringsbron is voor drie bereiken van de Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft: de Anthroposophische Gesellschaft zelf, de Freie Hochschule für Geisteswissenschaft, en het beheer van de gebouwen.

De Anthroposophische Gesellschaft heeft haar bron van inkomsten in de Mitgliederbeiträge. Als het onderhoud van de gebouwen gefinancierd zou worden door leningen, dan zouden

70 Rudolf Steiner (1992) *Geistige Zusammenhänge in der Gestaltung des menschlichen Organismus* (GA 218), 18. November 1922, S. 221.

71 Zoals voorgesteld in het ‘Vorschlag des Vorstands der Schweizer Landesgesellschaft für die Statuten der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft’ van 3 juli 2026.

72 Rudolf Steiner (2002) *Nationalökonomischer Kurs* (GA 340).

schenken vrij komen voor de Hogeschool.⁷³ Schenkingen voor de Hogeschool zullen echter afhangen van wat de Hogeschool de wereld geeft.

Tijdens een bezoek aan Nederland in februari 2026 benadrukten Peter Selg en Constanza Kaliks, dat het in de Hogeschool niet alleen gaat om de Klassenuren, maar ook om het werk in de secties. Constanza Kaliks legde uit dat de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap berust op het algemene zoeken naar kennis, op de Klassenuren, die een weg naar kennis zijn. De Klassenuren, de innerlijke ontwikkelingsweg, vormen een noodzakelijke voorwaarde voor de fundamentele vernieuwing van het wetenschappelijke leven: zij vormen de grondslag voor het werken in de secties, maar zijn geen weg op zich.

Peter Selg herinnerde ons aan een uitspraak van Rudolf Steiner, die na de Kerstconferentie zei: ik begin niet met de Klassenstunden zolang leden nog niet begrepen hebben dat het niet alleen om de Klassenuren gaat. Een klasselid ‘ist nicht nur Zuhörer, aber er stellt sich hin’. Hij is niet alleen leerling, student, maar ook leraar, boer, arts etc.: “Ich stelle mich hin”.*

De opgave van de secties van de Hogeschool is, om de wetenschap, de vakgebieden, te vernieuwen door niet alleen de materiële maar ook de geestelijke aspecten van de mens en de wereld te onderzoeken en onderwijzen, vanuit een broederlijke of gezusterlijke instelling, vanuit liefde voor de mens en de mensheid. Produktieve prestaties en resultaten ontstaan, zoals Marc Desaulles het schetste, in de ontmoeting tussen “twee polen”: het werk in de secties van de Hogeschool, en diegenen die de antroposopie – de anthroposophische geneeskunst, de producten van de BD-landbouw, het vrije-school onderwijs – zoeken:

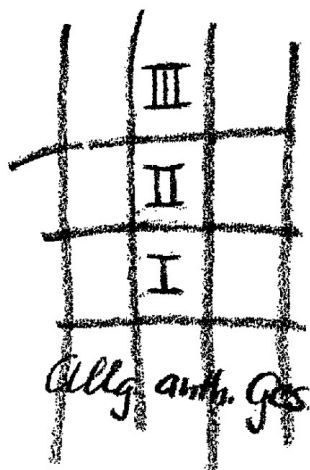
“We kunnen denken aan elk willekeurig actief lid van de Hogeschool dat gespecialiseerd is binnen een bepaald vakgebied, bijvoorbeeld de geneeskunst of de landbouw. Hij zet zich in voor de samenleving door een artspraktijk te openen of een landbouwbedrijf te voeren. Hij wekt in zijn omgeving belangstelling door zijn praktijk, net zoals leden dat doen met betrekking tot de antroposofie.”⁷⁴

Met hun uitleg over het werk in de Hogeschool bevestigen Constanza Kaliks, Peter Selg en Marc Desaulles de uitleg van Rudolf Steiner over de relatie tussen klassen en secties:

73 Zie Christopher Houghton Budd (July 2025) ‘The Next Phase’ (https://economics.goetheanum.org/fileadmin/economics/Towards_2023/CHB_0000_The_Next_Phase.pdf). Nederlandse vertaling: ‘De volgende fase’ (door Elly Beeren en Ro Naastepad); opvraagbaar via e-mail: <Konstituieren@proton.me>.

* *Sich hinstellen*: ergens voor staan.

74 Marc Desaulles (9 april 2024) ‘La rencontre des pôles dépend de nous’, *Anthroposophie – Suisse*, IV 2024 (<https://anthroposophie.ch/fr/anthroposophie/actualites/article/la-rencontre-des-poles-depend-de-nous.html>). Nederlandse vertaling: ‘De twee polen bijeenbrengen. De sleutel tot het begrijpen van de Antroposofische Vereniging’, zie: <[https://www.antroposofischevereniging.nl/images/Desaulles Marc 2024 De twee polen bijeenbrengen_Vertaling 12 febr. 2025.pdf](https://www.antroposofischevereniging.nl/images/Desaulles%20Marc%202024%20De%20twee%20polen%20bijeenbrengen_Vertaling%2012%20febr.%202025.pdf)>.

“Deze secties zullen iets anders zijn dan klassen: de klassen zullen zich kruisen met de secties [...] De secties zullen van boven naar beneden *durchgreifen* [‘daar doorheen grijpen’], zodat men in elke sectie in de passende klasse kan zijn.”⁷⁵ Rudolf Steiner benadrukte, dat het nodig was, “dat ieder, die tot de klassen behoren wil, zich ook afvraagt of hij nu werkelijk een persoonlijkheid wil worden, die de antroposofische zaak van meet af aan niet alleen voor de wereld wil behartigen, maar ook wil vertegenwoordigen, met alle moed en op alle mogelijke wijzen.”⁷⁶

Productieve prestaties en resultaten ontstaan in de ontmoeting van de twee polen van de Hogeschool en degenen die de antroposofie zoeken.⁷⁷ Schenkingen zullen komen wanneer het werk in de secties van de Hogeschool de beschaving daadwerkelijk, vanuit de antroposofische beweging, bevrucht met haar impulsen.

Wanneer nu de afname van inkomsten uit legaten gecompenseerd zou gaan worden door puur bedrijfsachtige of commerciële activiteiten, dan zouden weliswaar inkomsten gegenereerd kunnen worden, maar vanuit welke geest komt dit geld, en tegen welke prijs? Dergelijke inkomsten moeten worden onderscheiden van inkomsten die voortkomen uit werk dat vanuit de antroposofische beweging, in de secties, vanuit de geest van de Weihnachtstagung wordt verricht. Voor het voortbestaan van de Anthroposophische Gesellschaft van de Weihnachtstagung 1923/24 is het wezenlijk, uit welke geest het binnenkomende geld stamt.

Tot slot

In het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft’ van 18 april 2026 worden de Weihnachtstagungsstatuten *wezenlijk* veranderd, onder meer doordat de verbinding met de Grundstock van de Anthroposophische Gesellschaft van de Weihnachtstagung 1923/24 wordt losgelaten. De Michaelisch-Christelijke opgave van de Anthroposophische Gesellschaft en de Freie Hochschule für Geisteswissenschaft wordt niet genoemd. De Verein AAG die Rudolf Steiner heeft ontworpen wordt genegeerd, en het lijkt alsof leden worden gereduceerd tot ‘Fördermitgliedschaft’ in een Förderverein. Een geesteswetenschappelijke onderbouwing van het voorstel ontbreekt.

⁷⁵ Rudolf Steiner, 27. Dezember 1923, 10 Uhr vormittags, GA 260, S. 112–113.

⁷⁶ Rudolf Steiner, 30. Januar 1924, GA 260a, S. 124.

⁷⁷ Marc Desaulles (9 april 2024) ‘La rencontre des pôles dépend de nous’, *Anthroposophie – Suisse*, IV 2024 (<https://anthroposophie.ch/fr/anthroposophie/actualites/article/la-rencontre-des-poles-depend-de-nous.html>). Nederlandse vertaling: ‘De twee polen bijeenbrengen. De sleutel tot het begrijpen van de Antroposofische Vereniging’, zie: <[https://www.antroposofischevereniging.nl/images/Desaulles Marc 2024 De twee polen bijeenbrengen_Vertaling 12 febr. 2025.pdf](https://www.antroposofischevereniging.nl/images/Desaulles%20Marc%202024%20De%20twee%20polen%20bijeenbrengen_Vertaling%2012%20febr.%202025.pdf)>.

Wanneer het werkelijk zo zou zijn, zoals zo vaak wordt beweerd sinds de 100-jaar viering, dat een initiatief na 100 jaar is uitgewerkt en toe aan vernieuwing, dan zou ieder die iets nieuws wil beginnen een nieuwe vereniging kunnen oprichten – met een nieuwe naam en nieuwe statuten, op een nieuw stuk grond en in een nieuw gebouw, en met nieuwe leden. Maar niet door de gebouwen, het vermogen en het ledenbestand van de Anthroposophische Gesellschaft over te hevelen naar een Förderverein waaraan het naamrecht ‘Anthroposophische Gesellschaft’ gegund kan worden, terwijl deze Förderverein (via §19 van zijn statuten) een andere bestemming en doel kan krijgen dan de Anthroposophische Gesellschaft van 1923/24. Daarmee zou het oorspronkelijke initiatief worden losgemaakt van de initiatiefnemer. Zou dat niet een esoterische misdaad zijn? En wat zouden de spirituele gevolgen daarvan zijn?

Wat ons inziens nodig is, is niet een vernieuwing van de impuls, maar een hernieuwing van ons begrip van het wezen, de bedoeling en opgave van de oorspronkelijke impuls. De constitutie van 1923/24/25 is door Rudolf Steiner vanuit de geestelijke wereld aan de Anthroposophische Gesellschaft gegeven. Door haar geesteswetenschappelijke onderbouwing is zij bij uitstek geschikt om het hoofd te bieden aan de geestelijke, juridische en financieel-economische problemen en uitdagingen van de huidige en de toekomstige tijd.

VERKLARING VAN NAMEN, AFKORTINGEN EN ACRONYMEN

Anthroposophische Gesellschaft

De *Anthroposophische Gesellschaft* zoals die door Rudolf Steiner opnieuw werd opgericht tijdens de Kerstconferentie van 1923/24.

Hogeschool

De *Freie Hochschule für Geisteswissenschaft* (Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap) in Dornach.

Konvent

Konvent zur Erarbeitung von Lösungsvorschlägen der Konstitutionsfrage und Neugestaltung der (Allgemeinen) Anthroposophischen Gesellschaft, opgericht op de AAG Generalversammlung van 4–6 april 2025 (zie Antrag Nr. 7a bij de Generalversammlung 2025).

Verein AAG

De *Verein* met de naam ‘Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft’ die door Rudolf Steiner stapsgewijs werd ontworpen, namelijk op 29 juni 1924, 3 augustus 1924 en 8 februari 1925. Het ontwerp van 8 februari 1925 werd op 3 maart 1925 ingeschreven in het Handelsregister.

De *Verein AAG* is de exoterische, juridische Vereniging – te onderscheiden van de esoterische, geestelijke *Anthroposophische Gesellschaft* van de Kerstconferentie 1923/24.

Verein FGA

De *Verein zur Förderung des Goetheanum und der Anthroposophie* zoals beschreven door het Konvent in zijn ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft’ van 18 april 1926.

Verein GFHG

De *Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft*. De *Verein GFHG* is de opvolger van de Johannesbau-Verein (die in 1911 in München was opgericht als rechtspersoon voor de Johannesbau, en in 1913 werd ingeschreven in Dornach). In 1918 werd de Johannesbau-Verein in Dornach omgedoopt tot *Verein des Goetheanum der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft*.

Vorschlag zur Neu-Konstitution

Het ‘Vorschlag zur Neu-Konstitution der Allgemeinen Anthroposophischen Gesellschaft’ van 18 april 2026.

Weihnachtstagungsstatuten

De statuten van de *Anthroposophische Gesellschaft* van de Kerstconferentie 1923/24.